

Theologische & wijsgerige Antropologie 2006-2007
(M. Brinkman)

PAPER

**Wat is menselijk leven?
Vorm, bestemming, doel, vrijheid en bron**

*5 existentialen
in
5 religies*

Vrije Universiteit
B.J. van Luijk
1635123
28-10-2006

Intro

Dit eindpaper is geschreven in het kader van de cursus Theologische en wijsgerige Antropologie. In dit paper wil ik ingaan op de vraag naar het menselijk leven. Ik bekijk daarbij de kenmerken van vijf existentialen bij vijf religies. Aan het eind van deze analyse wil ik nog trachten om mijn eigen ideeën over deze vijf existentialen te geven. Opeenvolgend zullen de volgende vijf religies behandeld worden: Hindoeïsme, Boeddhisme, Jodendom, Islam en Christendom.

In deze introductie zal ik echter eerst beginnen met het vaststellen van de vijf existentialen die gebruikt worden. Existentialen willen de existentiële aspecten van het leven aanduiden; ze willen antwoord geven op de meest basale vragen van het menselijk leven. In deze benadering worden er vijf gebruikt, maar er bestaan ook andere indelingen. Niet alle aspecten zullen bij elke religie even uitgebreid behandeld worden, dit is namelijk afhankelijk van de literatuur die voorhanden is en de plaats die een religie zelf aan de aspecten geeft.

De eerste existentiaal geeft antwoord op de vraag wat het leven is. Daarbij gaat zij in op de verhouding van lichaam en ziel. Deze existentiaal wordt aangeduid als vorm; Wat is de vorm van het menselijk leven? De tweede vraag is de vraag naar het hiernamaals; Wat is de bestemming van de mens? Dit is dus het aspect van leven en dood; de eindigheid van het menselijke leven. Het derde aspect beantwoordt de vraag naar het doel van het leven. Daar horen ook aspecten als kennis en kunde bij; het inzicht verwerven of de (zelf)verwerkelijking. Het vierde aspect is de verantwoordelijkheid; Wat is de vrijheid van de mens? Waartoe ben ik instaat? Welke keuze(s) heb ik?

Het laatste aspect is de vraag naar de bronnen van het leven: het bestaan van goed en kwaad. Ook wel het streven naar/identificeren van de goedheid, waarheid of schoonheid.

Hindoeïsme

Vorm

In het Hindoeïsme ligt de nadruk op de ziel, die niet lichamelijk is. Voor de verhouding van lichaam en ziel kent het hindoeïsme twee verschillende opvattingen. Zo kent het advaita-denken een non-dualiteit. Vooral bij Sankara komen we deze gedachte het scherpst tegen. Hij stelt: Ik ben God en heb slechts (tijdelijk) de illusie dat ik een individueel zelf heb (14)¹. Dus lichaam en ziel zijn niet gescheiden, maar zijn beiden een illusie (11-13). In ditzelfde denken, maar nu volgens de Sri Rama Krishna missie, spreekt Vivekananda echter wel over een ziel, die tot verwerkelijking kan komen (16). Het Vaishnava-denken kent echter een meer gescheiden verhouding tussen lichaam en ziel: hierbij zijn de ziel en de wereld expansies van Krishna (39). Deze bestaan voor eeuwig, maar er is een belangrijk onderscheid tussen de ziel en de materiële wereld en dus ook het lichaam dat hier onderdeel van uitmaakt (43).

Bestemming

De opvatting over deze geestelijke ziel is ook van invloed op het denken over het lijden en de eindigheid van het leven. Het Hindoeïsme kent het geloof in reïncarnatie. Dit betekent dat iemand steeds weer opnieuw geboren zal worden, totdat men dit rad van de wedergeboorte (samsara) doorbreekt. Men wordt steeds herboren aan de hand van het eigen karma. Dit wil zeggen dat handelingen in je vorige leven consequenties hebben.

Doel

Over het algemeen genomen staat het verwerkelijken van het zelf centraal in het Hindoeïsme. Tegelijk stelt zij dat dit bijvoorbeeld juist gebeurt door het loslaten van je zelf en de illusionaire wereld. Het juiste inzicht wordt verkregen als men zich geheel kan onthechten. Dus los van de illusies kan leven. Volgens het Vaishnava-denken kan men vrijheid van de materiele wereld bereiken door de aanbidding van Krishna (43).

---

¹ De getallen (zonder b) in dit paper verwijzen naar de bladzijden in het volgende boek: Ward, K. (1998). *Religion and Human Nature*. Oxford: Clarendon Press.

Vrijheid

Verantwoordelijkheid bestaat hierin dat men de plichten doet die bij de (eigen) dharma (kaste) hoort. Ook is het voor het karma van belang goede daden te doen, niet alleen voor het volgende leven, maar ook om zegeningen te ontvangen in dit leven. Bij het advaita-denken ziet men meer een gerichtheid op de ascetische praktijk (13). Bij de Sri Rama Krishna missie wordt weer meer de nadruk gelegd op de dienst aan anderen, omdat God zich in elke ziel bevindt (16-17).

Bron

De bronnen van het leven bevinden zich in het goddelijke. Volgens Vivekananda is kwaad onwetendheid (20). Zonde hoort niet bij je: de kennis van de eenheid van alles leidt tot goedheid. Dus het kennen van de waarheid leidt tot goedheid. Ook stelt men vaak dat e eindigheid van het aardse leven de bron van al het lijden is.

Boeddhisme*Vorm*

In het algemeen kan men stellen dat in het boeddhisme er geen sprake is van een zelf, ziel of lichaam. Er is slechts een verzameling van aggregaten, waaronder een lichaam en verschillende geestelijke aspecten. De ziel valt dan het best te zien als een of meerdere geestelijk aspecten (80).

Bestemming

Ook het Boeddhisme kent het geloof in de reïncarnatie. De verzameling van aggregaten verandert continu, zo ook door de reïncarnaties heen (81). Toch hebben de acties van deze verzamelingen wel consequenties voor de manier waarop men wedergeboren wordt (82). Men wil als verzameling opgaan in de stroom en zo het nirvana bereiken, oftewel de verbondenheid met alles.

Doel

Voor het bereiken van het nirvana moet men zich onthechten. Hoe dit gebeurd is afhankelijk van de stroming in het Boeddhisme. De theravada-kloostertraditie wil zo dicht mogelijk bij de historische boeddha blijven en ziet dit enkel gebeuren door een lange weg van oefening (meditatie) en wijsheid; het loslaten van de verlangens. Men kan door eigen kracht tot bevrijding uit de wereld komen. In de mahayana-stroming wil men zo dicht mogelijk bij de boeddha-natuur komen, men wil zelf boeddha worden. Zij krijgen hierbij hulp van bodhisvattva's (boeddha's die ervoor hebben gekozen anderen te helpen). De nadruk ligt op medeleven. Bij zenboeddhisme wordt dit verder gereduceerd tot een eigen meditatie, puur de techniek, zonder voorgeschreven gebeden/teksten. Bij het Amida-boeddhisme is men geheel afhankelijk van de genade die Amida (een hemelse boeddha) wel of niet schenkt, daar moet men hem om vragen (bijvoorbeeld door het uitspreken van "Nembutsu").

Vrijheid

Verantwoordelijkheid is in het theravada-boeddhisme beperkt tot het zich zien te onthechten van zijn verlangens. De mahayana-stroming richt zich meer op een praktische cq. maatschappelijke kant en leert een weg van medeleven.

Bron

Het bestaan wordt gekenmerkt door een incompleetheid en ontevredenheid. Deze worden veroorzaakt door de verlangens van de mens. Deze verlangens zijn de bron van het kwaad (84). Het goede en schone is de gerichtheid op de verbondenheid met alles.

Jodendom*Vorm*

Het jodendom (net als de drie andere abrahamitische religies) kent een levendige discussie over de verbinding van de ziel met het lichaam. Dat het lichaam materieel is, is te lezen in het

scheppingsverhaal waarin God de mens uit stof formeert (152). Dat de ziel geestelijk is kan afgeleid worden uit de relatie die God, als pure geest, met de mens wil. Dit moet wel betekenen dat de mens ook een geestelijk aspect heeft, omdat dan pas van een relatie met een geest sprake kan zijn (153). De mens is dus een dualistisch wezen, met een geestelijke en lichamelijke component.

Bestemming

Er bestaat de notie van een afweging van iemands daden aan het eind van zijn/het leven. Aan de hand van dit laatste oordeel wordt beslist of iemand in het hiernamaals komt of niet (255). Belangrijker dan deze notie is het geloof in de komst van de Messias. In eerste instantie is dit een tamelijk aardse toekomstverwachting, maar ten tijde van de Makkabeeën is te zien dat men dit meer gaat zien als een hemelse vereffening voor de ondermaanse ongelijkheid (256-258). Er bestaat een spanning tussen deze verwachting van een van de hemel komend Messiaans vrederijk en het realiseren van dit rijk op deze aarde (260). Hierdoor komt men een aantal verschillende visies tegen over dit hiernamaals: puur als zielenleven (Essenen), een opstanding alleen van rechtvaardigen (Farizeeën) en geen opstanding (Sadduceeën). De notie van een hel bestaat wel in het jodendom, maar sommigen zien deze niet als een eeuwig durende kwelling van de ongelovigen, maar bijvoorbeeld als een tijdelijke loutering (244).

Doel

God heeft een doel met deze materiele wereld. Het doel van het leven is het vestigen van een universele vrede en gerechtigheid, waar God beleden en aanbeden wordt (239). Voor de individuele jood betekent dit vooral dat hij God en zijn naaste liefheeft en daarmee deze vrede dichterbij brengt (242). Zoals het bedoeld was zal men dan de Torah als vanzelf gehoorzamen en niet langer geneigd zijn het kwade te doen (256).

Vrijheid

De nadruk ligt hier op de eigen keuze die men steeds moet maken tussen goed en kwaad, men staat in principe neutraal voor deze keuze (259). De mens is namelijk door God goed geschapen. Bij de keuzes die men moet maken helpen de wetten en instellingen zoals die te vinden zijn in de Tenach en de geschriften van de Talmoed (259). Het gaat er echter niet enkel om deze wetten te houden, maar het gaat om het verbond dat God met de mens (Joodse volk) heeft gesloten. Hierbij belooft God dat hij het volk ook beschermt (238).

Bron

Wat betreft de bron van het kwaad kan bij het jodendom een tendens tot dualisme gevonden worden. In het oude testament zijn daarvoor meerdere aanwijzingen te vinden (b84-95)². Het kwaad zal echter eens vernietigd worden en niet meer aanwezig zijn (259). Joden verwachten alle het goede uit de hand van God, net zoals Hij eens de schepping goed geschapen heeft.

Christendom

Vorm

De verhouding tussen lichaam en ziel is in het christendom te vergelijken met de joodse opvatting. Er is echter ook sprake van een visie die ruimte laat voor het onafhankelijk van het lichaam bestaan van de ziel (154-155). In tegenstelling tot het lichaam is de ziel namelijk eeuwig en blijft bestaan na de dood van het lichaam (155). Zo zal bij de opstanding de ziel een nieuw lichaam krijgen dat niet te vergelijken is met het lichaam waar zij nu in woont (296). Elke ziel is uniek geschapen door God (156).

Bestemming

In het christendom speelt de beoordeling van de daden op deze aarde een belangrijke rol voor het ingaan in het hiernamaals. God wordt als een rechter gezien die de goddelozen en gelovigen

² De getallen die voorafgegaan worden door een b, wijzen op de paginannummers in het volgende boek: Brinkman, M.E. (2000). *Het drama van de menselijke vrijheid; de ambivalente rol van het christelijke vrijheidsbegrip in de westerse cultuur*. Zoetermeer: Meinema.

beoordeelt. Afhankelijk hiervan gaat men naar de hel of de hemel (273). Met andere woorden gaat het hierbij of men tijdens het leven voor of tegen God gekozen heeft (274). Er bestaan verschillende visies over wat er met de mens gebeurt na zijn dood. Sommigen beweren dat er nog een tijd van berouw mogelijk is (276). Andere laten het eeuwige leven al hier op aarde beginnen door te stellen dat met de wedergeboorte als christen men een nieuwe schepping is geworden, waarbij de dood slechts een overgang is naar het eeuwig vertoeven bij God.

Doel

Het doel van dit leven is een volmaakte relatie met God. Een relatie waarin de mens God liefheeft en aanbidt en God de mens liefheeft (179).

Vrijheid

De verantwoordelijkheid van de mens voor zijn daden is een belangrijk aspect van het christendom. De beoordeling van de daden aan het eind van het leven is daarbij een belangrijk element. De opvattingen over de erfzonde differentiëren echter de mate waarin de mens zelf hierbij een keus heeft. Daarnaast werkt zij intermediërend voor de mate waarin iemand kan meewerken met de genade van God (160-185).

Bron

God heeft de wereld goed geschapen en is ook ultiem de bron van de goedheid. Bij de verklaring van het kwaad in de wereld wil het christendom over het algemeen in drie soorten kwaad onderscheiden: het malum morale (kwaad dat mensen elkaar aandoen), het malum naturale (het kwaad dat door de natuur wordt veroorzaakt) en het metafysische kwaad. Dit laatste kwaad verwijst naar een macht die zich naast God bevindt en die de mensheid wil verleiden tot een afkeren van God en daarbij zorgt voor veel lijden. De oorzaak van deze verschillende soorten kwaad worden verschillend verklaard. Sommigen stellen dat het kwaad (een of meerdere vormen) is veroorzaakt door de keus van de eerste mens (Adam) in het Paradijs om tegen God te kiezen (184).

Islam

Vorm

De Islam gaat ook uit van een verbondenheid van de ziel met het lichaam, maar als twee aparte entiteiten.

Bestemming

De gedachte aan een hiernamaals is een belangrijke notie in het islamitische leven. Vooral van belang hierbij is de dag van het oordeel, waarin ieder op zijn daden zal beoordeeld worden. Aan de hand van deze beoordeling belandt men in de hemel of de hel (260). Na de dood wachten de zielen op deze dag in het barzakh (262). Omdat er sprake is van een opstanding van het lichaam is de hemel een plaats van zintuiglijk genot, maar niet zoals dat op aarde het geval is, omdat het lichaam ook anders is dan op aarde. Hoofdzaak in de hemel is de aanwezigheid van Allah. Ook de hel wordt zintuiglijk ervaren, maar dit is een plek van verschrikkelijk lijden (262). Of deze plek eeuwig zal bestaan en of men er eeuwig in zal vertoeven is onderwerp van discussie (266).

Doel

Het doel van het leven wordt over het algemeen gezien als een soort eerste fase in een oneindige reis naar spirituele ontwikkeling. Je moet daarbij proberen te ontwikkelen wat in jezelf ligt en steeds voor het goede kiezen (266). Het leven is gericht op het ontmoeten van Allah en vindt daar dus ook haar doel in (264). Dit geldt niet alleen voor de mens, maar voor alles: de eenheid van alle dingen in God. Dan zal de mens Allah volledig aanbidden en door zijn genade alleen leven (265). In het aardse leven kan men dit al doen door vergeving te vragen en zich voor genade en bescherming tot Allah te richten (266).

Vrijheid

De islamiet heeft steeds de keus om zelf tussen goed en kwaad te kiezen. Om hem daarbij te helpen en te verduidelijken wat de eenheid van alles in Allah betekent, zijn de specifieke wetten gegeven. Daarbij hoort ook de notie van het leven door de genade van Allah (265). Men heeft de mogelijkheid om een zondeloos leven te leiden (266). Voor de eigen keuzes en daden is men zelf verantwoordelijk, niemand kan die verantwoordelijkheid overnemen, maar bijvoorbeeld Mohammed kan wel bemiddelen (op de dag des oordeels) (268-269).

Bron

Allah is de scheppergod, die de wereld ook nu nog in stand houdt. Het kwaad wordt voornamelijk gezien als de verleidingen in het leven, die (samen met de verlangens naar het goede) de ziel voor eeuwig vormen (264). Hierbij is het kwaad gebonden aan het materiele bestaan waarin de mens geboren is (265). Het gaat hierbij voornamelijk om egoïstische verlangens die zelf(ziel)-vernietigend zijn (268).

Eigen visie

Vorm

Met Ward ben ik het eens dat de mens niet alleen een materieel wezen is, maar ook een supra-materieel wezen (1). De belangrijkste notie hiervoor en tegelijk ook de meest problematische is het bewust zijn van de mens. Dit bewustzijn wordt veelal aangeduid met de ziel of het zelf. Naar mijn idee heeft de mens dit geestelijke element in zich, de levensadem van God zoals die in Genesis genoemd wordt wil ik ook zo opvatten. Daarnaast is de mogelijkheid tot een relatie met God, als puur geestelijk wezen, ook een belangrijke aanwijzing. De beschrijving van dit element is nooit goed mogelijk met de materiele termen die wij gebruiken. Zodoende zie ik dat ook een als een belangrijke verwijzing naar het imago Dei van de mens: haar onbeschrijfelijkheid of onbegrijpelijkheid als wezen. Dit "ik" of "zelf" verwijst daarom ook op een niet misverstande wijze naar God; Zijn signatuur is overduidelijk³.

Bron

De analyse van de mens leidt dan voor mij ook automatisch naar de bron van het leven: God. Zoals uit het verhaal in Genesis blijkt is Hij de schepper van alles. Nu is dat (de Bijbel) tegelijk een bron die nader geclassificeerd moet worden en komen we op een epistemologisch spoor. Ik wil deze vraag verbinden met de ontologische. Het is bekend uit de filosofie dat de sense gegevens (onze zintuiglijke waarnemingen) eigenlijk incapabel zijn tot het leveren van waarheid(suitspraken), wellicht enkel tot uitspraken die consistent zijn met de "werkelijkheid" zoals die zich aan ons voordoet. Dit zijn zogenaamde praktische waarheden. De zintuigen zijn geënt op ons verstand en daarmee ook beïnvloedbaar. Daarom spreekt de Bijbel ook over het begin van wijsheid als de vreze des Heere: ware kennis komt uit deze grondhouding voort. God geeft ons in de Bijbel (wat dynamisch het Woord van God is) aan dat deze materiele werkelijkheid uit Hem bestaat en dus te vertrouwen is. God is dus werkelijk de bron van alles. In zoverre is dit ook de Bijbel an sich op te maken: zij geeft door de ontsluiting in de lezer te bewerken uitzicht op deze werkelijkheid. Het kwaad lijkt mij een pervertering van deze werkelijkheid: haar ontkenning en noodgedwongen ook altijd met een zekere gelijkenis. Wezens kunnen de werkelijkheid ontkennen en daarmee ook bron zijn van kwaad; dat wil zeggen een verdere pervertering.

Vrijheid

Dat brengt mij tot het probleem van de vrijheid van de mens. De vrijheid van de mens (actief) en (wellicht) heel de schepping (passief) is gegeven met haar schepping en gewild zijn door God. Omdat deze creatie als tegenover geschapen is door God, is zij direct breekbaar in het feit dat zij niet één is met God. Geschapen om lief te hebben, heeft de mens de keuzevrijheid. Door een verkeerde keuze is echter de perversie van de schepping begonnen. De mens heeft na deze intrede van de perversie (zonde) nog wel de keus voor de werkelijkheid (het goede), maar zal

³ Zie hiervoor: Ramsey, I.T. (1957). *Religious Language; An empirical placing of theological phrases*. London: SCM Press.

door de alomtegenwoordige perversie dit steeds moeilijker als goede zien. In zoverre denk ik wel dat een notie van erfzonde bestaat. De werkelijkheid heeft haar bron in God en een scheiden van deze Bron leidt ontegenzeggelijk tot haar perversie in dit aardse leven en uiteindelijk tot haar ondergang. Wat die perversie en de ondergang betreft is het lot van hele mensheid met elkaar verbonden.

Doel

Het doel van dit leven was en is echter om met God verbonden te zijn. Vanuit die grondhouding - het kiezen van God en vertrouwen in Zijn werk - is er wellicht een mogelijkheid om weer in die werkelijkheid te leven. De (bijbelse) geschiedenis toont echter aan dat de perversie, of corrumpering zo u wilt, steeds verder om zich heen greep en dat de mens niet meer met God leefde. De verbinding van God met de mens was eenzijdig door de mens onherstelbaar beschadigd. Alleen door het werk van God, namelijk in de persoon van Jezus. Die niet alleen aantoonde dat in deze gecorrumpeerde wereld naar de werkelijkheid te leven is, maar ook de onherstelbare band met de mens weer samensmolt door Hemzelf (door zijn identificatie met de mens(heid)). Het enige (!) wat de mens hoeft te doen is in te gaan op dit aanbod en proberen te leven uit de relatie met God. Onderdelen daarvan zijn: het tegengaan van verdere perversie/corrumpering, het ontsluiten van de werkelijkheid in daden en woorden.

Bestemming

De bestemming van de mens is daarmee gegeven. Neemt zij het aanbod aan dan mag zij in die werkelijkheid leven, die boven het materiele bestaan uitgaat. Niet alleen na dit leven, maar nu al. Neemt zij het niet aan dan blijft zij in een illusie leven; die echter werkelijke consequenties heeft voor dit leven en het erna. Erna, omdat zij niet op die werkelijkheid geënt is en dus enkel dit materiele bestaan ervaart.